

‘Wij werden ontgroend door de harde werkelijkheid.’

Dagelijks leven van studenten aan de Katholieke Universiteit Nijmegen tijdens
de Tweede Wereldoorlog na haar sluiting in april 1943

Evelien Rombouts
S4448480
Bachelorwerkstuk
Datum: 15-08-2022
Aantal woorden: 9908
Begeleider: dr. J. Brabers

Inhoudsopgave

Introductie.....	p.3
Hoofdstuk 1 - Verhalen uit Duitsland.....	p.8
Hoofdstuk 2 - Verhalen uit Nederland.....	p.17
Hoofdstuk 3 - Verhalen over de toekomst.....	p.23
Conclusie.....	p.31
Bibliografie.....	p.33

Introductie

‘Vertellen over Nijmeegse studenten in oorlogstijd is iets onmogelijks. Er zijn evenveel verhalen als er studenten waren. Ruim zeshonderd verhalen.’¹ Deze woorden droeg oud rechtenstudent Herman van Run (1918-2002) voor bij de opening van de tentoonstelling *Tot hier en niet verder!* in 1993. Bij deze tentoonstelling werd herdacht dat de Nijmeegse Katholieke Universiteit vijftig jaar geleden, op 11 april 1943, haar deuren moest sluiten vanwege de oorlog. In februari hadden de Sint Raboudstichting en toenmalig rector magnificus Bernard Hermesdorf (1894-1978) al besloten om alle colleges te staken, aangezien er razzia’s plaatsvonden in collegezalen en universiteitsgebouwen in andere steden in Nederland. Bovendien werd ook de vice-praeses van het Nijmeegse Studenten Corps Carolus Magnus opgepakt. Hierdoor werd het niet meer verantwoord geacht om studenten naar colleges te laten komen.²

De grootste verandering in het universitaire leven kwam echter toen de Duitsers op 13 maart 1943 landelijk afkondigden dat iedere student een loyaliteitsverklaring moest tekenen. Deze verklaring hield in dat de studenten geen acties mochten uitvoeren tegen het beleid van de Duitsers of anders uitgesloten werden van de universiteit. Hermesdorf besloot om deze loyaliteitsverklaring niet voor te leggen aan de Nijmeegse studenten en hierdoor tekenden slechts 0,3% de verklaring. Deze houding had echter als gevolg dat bij het aflopen van de tekenperiode begin april 1943, het universiteitsbestuur de universiteit tijdelijk sloot.³ De gevolgen voor niet-tekenaars bleken groot en op 6 mei moesten alle mannelijke studenten zich melden bij verschillende kantoren, om vervolgens via kamp Ommen in Duitse steden aan het werk te worden gesteld. Wanneer een student zou weigeren, zouden ook de ouders aansprakelijk worden gehouden. Hierdoor kwam menig student in een lastig parket terecht.

Het gevolg hiervan was dat de Nijmeegse studenten in twee groepen uiteenvielen. Het overgrote deel van de studenten besloot onder te duiken, om vanuit daar door te studeren, te werken of illegaal werk te verrichten. Drieëntachtig studenten besloten om zich wel te melden en kwamen in verschillende Duitse steden en fabrieken terecht om daar soms voor enkele maanden, soms tot het einde van de oorlog te werken.⁴ De diversiteit binnen deze groepen was enorm en de omstandigheden liepen per student sterk uiteen. Studenten in Nederland

¹ H. van Run, ‘Evenveel verhalen als er studenten waren’, *Kuzien. Kwartaalblad van de Katholieke Universiteit Nijmegen* 37 (1993) 12-16, aldaar 13.

² J. Brabers, *Proeven van eigen cultuur. Vijfenzeventig jaar Katholieke Universiteit Nijmegen 1923-1998. Deel I 1923-1960* (Nijmegen 1998), 267.

³ J. Kemperman, *Oorlog in de collegebanken. Studenten in verzet 1940-1945* (Amsterdam 2018) 159.

⁴ Brabers, *Proeven van eigen cultuur*, 270-271.

konden werken op het platteland, hun dissertatie schrijven of debatteren over de toekomst van de universiteit. Studenten in Duitsland moesten geregeld zware arbeid verrichten, maar tegelijkertijd was er voor sommigen de mogelijkheid om bijvoorbeeld in Berlijn uit te gaan. Het zag er voor de ruim zeshonderd Nijmeegse studenten inderdaad uiteenlopend uit, maar de diversiteit aan verhalen laat tegelijkertijd zien hoe groot de impact van de oorlog was op de studenten.

Kort na de oorlog verschenen al verschillende publicaties die probeerden vast te leggen hoe studenten met de loyaliteitskwesitie waren omgegaan. De publicaties legden echter vooral nadruk op het studentenverzet en de keuzes die de studenten maakten. Hans van der Leeuw, die zelf een belangrijke rol binnen het studentenverzet had, stelde in de jaren vijftig dat er geen enkele andere groep binnen de samenleving zich zo massaal in het verzet had gestort. Hij was niet per se oordelend over de studenten die zich gemeld hadden, maar benadrukte de grootschaligheid van het verzet, waarin solidariteit en eer belangrijke motieven waren.⁵ Vijfentwintig jaar later echode historicus Lou de Jong in zijn beroemde boekenreeks deze gedachte. Hij sprak van een ‘duidelijker’ en ‘uitgebreider’ verzet dan waar dan ook binnen de samenleving.⁶ De focus op verzet maakte van de studenten een homogene groep, waar geen aandacht is voor de daadwerkelijke ervaringen die studenten hadden tijdens de oorlog. Dit onderzoek probeert de verscheidenheid tussen de studenten te belichten.

In de jaren tachtig probeerde historicus Hans Blom het studentenverzet te nuanceren en meer variatie te creëren tussen de studenten. Hij stelde dat de studenten zich over het algemeen bewonderingswaardig hadden opgesteld, maar had tegelijkertijd kritische kanttekeningen. Eén van zijn argumenten was dat per universiteit de houding sterk kon verschillen. Hierin benoemde hij al de Nijmeegse rector magnificus Hermesdorf als zijnde zeer principieel tegen iedere maatregel van de Duitsers. Hij vond juist dat de context van de universiteit onderzocht moest worden om een completer beeld te krijgen.⁷ Historicus Jan Brabers heeft specifiek de Nijmeegse universiteit onderzocht en ook haar handelswijze tijdens de loyaliteitsverklaring. Hij stelde dat er aanvankelijk sprake was van accommodatie, omdat er zowel door haar jonge bestaan en katholieke achtergrond angst heerste voor sluiting.

⁵ A.J. Van der Leeuw, ‘De universiteiten en hogescholen’ in J. J. Bolhuis, C. D. J. Brandt, H.M. van Randwijk en B. C. Slotemaker eds., *Onderdrukking en Verzet: Nederland in oorlogstijd, deel 3* (Arnhem 1950) 301-337, aldaar 328. Zie ook: F.W. Blase, *Studenten onder bezetting* (Amsterdam 1946).

⁶ L. de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. 1939-1945, deel VI* (Den Haag 1975) 698.

⁷ J. C. H. Blom ‘Verzet als norm’ *Maatstaf* 7 34 (1986) 20-27, aldaar 25-26. Dit is een uitgebreide versie van de rede die Hans Blom hield op uitnodiging van het Comité Nationale Herdenking Universitair Verzet gehouden in de Leidse Pieterskerk op 25 november 1985. Zie ook ‘In de ban van goed en fout’, een rede die hij in 1983 hield over de rol van ‘goed’ en ‘fout’ in historisch onderzoek naar de Tweede Wereldoorlog.

Anderzijds zorgde het katholieke karakter voor extra bekommernis over de studenten, wat bijvoorbeeld Hermesdorf ertoe heeft kunnen doen besluiten om de loyaliteitsverklaring niet aan studenten te overhandigen.⁸

Naast de context van de universiteit, kan ook onderzoek naar het dagelijks leven van studenten tijdens de tweede wereldoorlog historisch van waarde zijn. Deze benadering, die ook centraal zal staan in dit onderzoek, sluit aan bij *Alltagsgeschichte*, een stroming die in de jaren zeventig en tachtig een belangrijke rol speelde binnen Duits onderzoek. Deze historici wilden bekijken hoe, deels vanuit een marxistisch oogpunt, bepaalde groepen of individuen in de samenleving de Tweede Wereldoorlog hadden ervaren. Hoe zij hun dagelijks leven invulden en de geschiedenis ervaarden, was belangrijker dan de historische gebeurtenissen tijdens de oorlog zelf.⁹ In recente Nederlandse oorlogspublicaties wordt ook steeds meer aandacht besteed aan het dagelijks leven. Een vroeg voorbeeld hiervan was het door journalist Evert Werkman geschreven '*Dat kan ons niet gebeuren...*', waarin de focus niet naar daders en slachtoffers uitging, maar hoe 'normale' burgers hun dagelijks bestaan invulling gaven. Hieruit bleek dat veel burgers hun vertrouwde leven probeerden voort te zetten, hoewel dit steeds moeizamer ging door schaarste en maatregelen vanuit de Duitsers.¹⁰

Brabers stipt in zijn werk ook bepaalde aspecten van het dagelijks leven aan en hieruit bleek wederom dat het vertrouwde naast het unieke van de oorlog kon bestaan. Zo waren er studenten die na de sluiting van de universiteit de mogelijkheid hadden om zwarte tentamens af te leggen en werden er nog boeken vanuit de universiteitsbibliotheek geleend.¹¹ Eveneens benoemde De Jong een clandestiene voorzetting van de studie, met bijvoorbeeld illegale colleges in Nijmegen in kleine groepjes voor ondergedoken studenten en teruggekeerden uit Duitsland. Daarnaast waren er zelfs studenten in Duitsland die probeerden door te studeren met behulp van boeken en dictaten, al bleek vaak het werk hiervoor te zwaar te zijn.¹² Juist de alledaagse activiteiten in contrast met de historische context waarin zij leefden, maakt het interessant om deze te bestuderen.

Een belangrijke gedeelde noemer van onderzoek naar het dagelijks leven is, genoemd door o.a. historicus Paul Steege, dat de verhalen van individuen die naar voren komen worden

⁸ Brabers, *Proeven van eigen cultuur*, 270.

⁹ Zie bijvoorbeeld Alf Lütke ed., *Alltagsgeschichte: Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen* (Frankfurt 1989).

¹⁰ E. Werkman, M. de Keizer en G. J. van Setten, '*Dat kan ons niet gebeuren...*' *Het dagelijks leven in de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 1990). Zie ook de hernieuwde uitgave *Het dagelijks leven in de Tweede Wereldoorlog* (Utrecht 2016).

¹¹ Brabers, *Proeven van eigen cultuur*, 273.

¹² L. de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. 1939-1945, deel VII* (Den Haag 1976) 574-575, 582.

gebruikt om een groter verhaal te schetsen.¹³ Individuele verhalen van studenten tijdens de oorlog, geven invulling aan hoe de oorlog vorm kreeg binnen Nederland als geheel. Daarbij merkt professor cultuurwetenschapper Ben Highmore op, dat vaak het dagelijks leven niet gedefinieerd wordt binnen onderzoek en hiermee wordt uitgegaan van een bepaalde ‘standaard’ over wat er onder het dagelijks leven valt.¹⁴ Binnen dit onderzoek zal het dagelijks leven vooral haar betekenis vinden in studie, arbeid, het studentenleven, het katholieke geloof en vrijetijdsbesteding. Door middel van deze definitie wordt de focus van het onderzoek van enkel het verzet naar een algemenere studentenervaring verplaatst. Vanzelfsprekend is deze definitie niet alomvattend, maar door überhaupt het dagelijks leven als belangrijkste invalshoek te nemen, komen nieuwe aspecten uit het studentenleven naar voren.

Daarom staat de volgende vraag in dit onderzoek centraal: Hoe zag het dagelijks leven van studenten aan de Katholieke Universiteit Nijmegen eruit tijdens de Tweede Wereldoorlog na haar sluiting op 11 april 1943 als gevolg van de loyaliteitsverklaring? In de eerste deelvraag zal het dagelijks leven van twee ‘Ommengangers’ centraal staan, namelijk dat van rechtenstudenten Frans Maatman en Ko van Loevezijn. In de tweede deelvraag zal een algemener beeld geschetst worden van het dagelijks leven voor Nijmeegse studenten in Nederland, waarin vooral op de onderduik en het doorstuderen gefocust wordt. In de derde deelvraag zal het zwaartepunt liggen op de breukervaring die alle studenten ervaarden na april 1943, waarin vragen over de toekomst van de universiteit centraal staan en hoe het dagelijks leven van de student daarin vorm moet krijgen. De bestudeerde periode is vanaf de sluiting van de universiteit tot de start van het nieuwe collegejaar in september 1945.

De bronnen die hiervoor worden bestudeerd lopen uiteen. In de eerste deelvraag zullen persoonlijke brieven van Van Loevezijn aan en van zijn ouders als ook een kort persoonlijk oorlogsdagboek gebruikt worden wat tijdens de oorlog is geschreven. Daarnaast zal een verslag van Maatman onderzocht worden, wat hij kort na zijn terugkomst uit Duitsland voor een vriend van hem bij het verzet schreef in 1944. In de tweede en derde deelvraag zullen ingekomen stukken uit de *Vox Carolina*, het studentenblad van de KUN, geanalyseerd worden. Deze hervatte zijn publicatie in november 1944, twee maanden na de bevrijding van Nijmegen. Hierin staan stukken van studenten zelf, maar ook van bijvoorbeeld Hermesdorf en studentenmoderator Bernard van Ogtrop. Daarbij zullen ook brieven van studenten

¹³ P. Steege, A. S. Bergerson, M. Healy en P. E. Sweatt, ‘History of the Everyday Life: A Second Chapter’, *The Journal of History* 80:2 (2008) 358-378, aldaar 361-362.

¹⁴ B. Highmore, *The Everydaylife Reader* (Londen 2002) 1.

geadresseerd aan Hermesdorf na april 1943 gebruikt worden, waarin studenten vooral studie gerelateerde vragen stelden.

Het bovengenoemde materiaal zal onderzocht worden aan de hand van close-reading, waarbij de teksten herhaaldelijk en diepgaand gelezen worden om zo te achterhalen wat het dagelijks leven voor hen betekende. Dit wordt gekoppeld aan secundaire literatuur over de universiteit en over het studentenleven tijdens de Tweede Wereldoorlog in het algemeen. Bepaalde zaken, genoemd in de tekst van Arianne Baggerman en Rudolf Dekker over het bestuderen van egodocumenten worden hierin meegenomen. Allereerst zal er aandacht zijn voor stiltes in de teksten, wat inhoudt dat er juist ook gekeken wordt naar wat er niet in de bronnen vermeld staat. Daarnaast is er bij het bestuderen van persoonlijke bronnen altijd sprake van een zekere subjectiviteit en is dit slechts één interpretatie van de bronnen. Door het karakter van egodocumenten kunnen verschillende onderzoekers er verschillende betekenissen uithalen, al gaat dit vooral om nuance verschillen. Tenslotte kunnen er binnen één egodocument meerdere betekenissen en ervaringen tegenover elkaar staan. De schrijver wil zich op een bepaalde manier neerzetten.¹⁵ Tegelijkertijd kunnen er vragen gesteld worden over hoe privé daadwerkelijk de egodocumenten waren, brieven konden bijvoorbeeld in bredere kring gelezen worden. Ook kan er soms een bepaald doel achter zitten; een scherpe mening in het universiteitsblad kan ook als doel hebben om een discussie op gang te brengen.

Een nadeel aan de geselecteerde bronnen is, dat zij vooral studenten van de rechtenfaculteit betreft. De twee ‘Ommengangers’ zijn rechtenstudenten en Professor Hermesdorf was zelf docent Romeins recht. Hierdoor zijn de brieven aan hem door rechtenstudenten geschreven. Daarnaast komen vrouwelijke studenten slechts sporadisch aan bod terwijl zij ondanks hun kleinere aantal, hun eigen oorlogsverhaal hebben. Zo zag bijvoorbeeld de arbeidsinzet voor vrouwelijke studenten er geheel anders uit, omdat zij vooral binnen Nederland geplaatst werden.¹⁶ Dit onderzoek hoopt desalniettemin een breed aantal facetten van het dagelijks leven te kunnen belichten, om zo de diversiteit van het studentenbestaan tijdens de oorlog te benadrukken. Tegelijkertijd zal zichtbaar worden, dat bepaalde aspecten juist door de studentengemeenschap gedeeld werden en de ‘ruim zeshonderd verhalen’, weldegelijk met elkaar in verbinding staan.

¹⁵ A. Baggerman en R. Dekker, “De gevaarlijkste van alle bronnen” Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven’, *TSEG - The Low Countries Journal of Social and Economic History* 1.4 (2004) 3-22, alhier 9.

¹⁶ De Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel VII*, 563-564.

Verhalen uit Duitsland

Nadat op 6 mei de drieëntachtig Nijmeegse studenten zich hadden gemeld bij de aanmeldcentra voor de arbeidsinzet, kwamen zij via een treinreis en na een lange wandeltocht terecht in Kamp Ommen in Overijssel. In totaal kregen ongeveer 3800 studenten, waarvan 3500 studenten daadwerkelijk in Duitsland belandden, daar een medische keuring.¹⁷ De studenten hadden gedurende de keuring nog houvast aan het feit dat hun beloofd werd dat ze bij hun studierichting passend werk zouden krijgen. In Duitsland bleek spoedig dat dit voor de meesten niet het geval was en een groot deel kwam in de oorlogsindustrie terecht. Ze maakten lange werkdagen, kregen weinig voedsel en sliepen in vervuilde barakken. Vanzelf probeerden veel studenten, soms op eigen initiatief, soms via officiële instanties, clandestien terug te keren naar Nederland. Hoeveel daadwerkelijk naar Nederland teruggekeerd zijn is niet helder, maar het was sowieso een groot aantal. Een studie berekende dat van de duizend studenten die in Berlijn verbleven er in mei 1945 nog slechts driehonderd studenten waren gevestigd en een ander onderzoek schat dat van de vierduizend in totaal, een kleine duizend nog in Duitsland was.¹⁸

Tijdens en kort na de oorlog werd er geregeld door medestudenten afwijzend gereageerd op de Ommengangers, een voorbeeld hiervan zal besproken worden in het laatste hoofdstuk. Aanmelden werd in eerste instantie als zwakte gezien, al veranderde dit oordeel deels toen bekend werd in wat voor omstandigheden deze studenten zich bevonden.¹⁹ Voor de rechtenstudenten Frans Maatman (1920-2017) en Ko van Loevezijn (1922-2014) was vooral het feit dat hun beide vaders in de problemen konden komen wanneer zij zich niet zouden melden doorslaggevend. Immers werden de ouders ook verantwoordelijk gesteld wanneer hun kinderen zich niet zouden melden. Bij Maatman was er daarnaast de behoefte aan avontuur, waarbij hij zich nog geen voorstelling kon maken over de daadwerkelijke condities in de kampen. Terugkijkend op zijn avontuur schreef hij; ‘... dat een avontuur heel aardig is, maar om mee te maken, is het aller-ellendigst, in één woord’²⁰

Maatman en Van Loevezijn begonnen hun reis in Ommen. Beiden studenten kwamen vervolgens in het doorgangskamp Rehbrücke terecht, waarna zij doorgestuurd werden naar

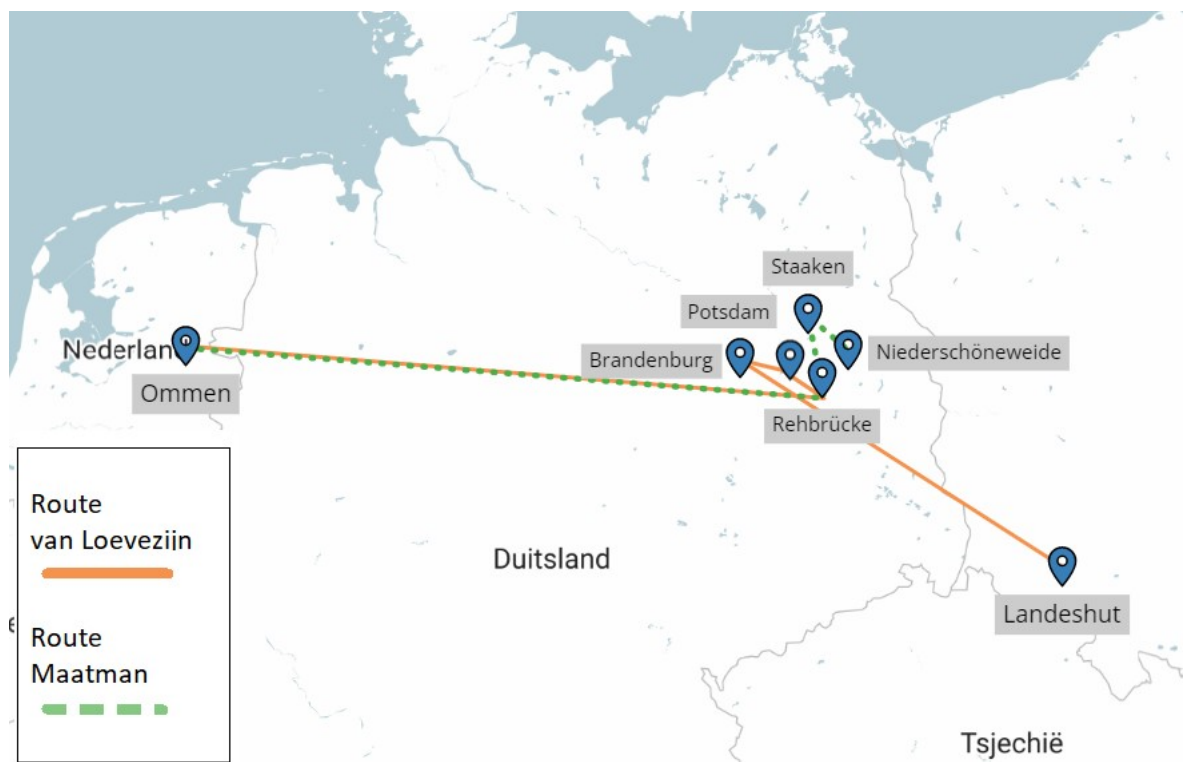
¹⁷ Kemperman, *Oorlog in de collegebanken*, 177.

¹⁸ G. van Wijk, *De illegale repatriëring van Nederlandse studenten vanuit Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog, in het bijzonder vanuit Berlijn* (Bennekom 2000) 43 en Kemperman, *Oorlog in de collegebanken*, 187.

¹⁹ Brabers, *Proeven van eigen cultuur*, 271-272.

²⁰ NIOD, Archief Europese dagboeken en egodocumenten (244), inv.nr. 2008 Maatman F.P.I., verslag Berlijn (1944) Deel I p.1 en Deel II p.25 en Familiearchief Van Loevezijn, oorlogsdagboek Ko van Loevezijn (1943-1945) p.7-8.

verschillende fabrieken (zie afbeelding 1). Maatman kwam uiteindelijk in Niederschöneweide in Zuidoost-Berlijn terecht, waar hij vijf maanden tot zijn illegale terugkeer verbleef en moest werken in een fabriek waar hij voornamelijk platen walste.²¹ Van Loevezijn, die tot het einde van de oorlog in Duitsland verbleef, werkte in Potsdam, Neuendorf bei Brandenburg an der Havel en Landeshut in Opper-Silezië (huidig Polen). Zijn arbeid bestond bovenal uit het ontwerpen van tekeningen in een vliegtuigenfabriek.²² Het dagelijks leven zag er voor deze studenten verschillend uit, mede doordat de aard van het werk en hun plaatsing verschillend waren.

Afbeelding 1: Overzicht bestemmingen arbeidsinzet Maatman en Van Loevezijn (mei 1943 - september 1944)

Belangrijk om te noemen is dat zowel de bronnen van Maatman als van Van Loevezijn nooit met volledige openheid zijn geschreven, waardoor er stiltes kunnen vallen of bepaalde aspecten meer benadrukt worden. Maatman schrijft voor een vriend in het verzet, waardoor het saboteren van werk veel aandacht krijgt. Bovendien uit Maatman zich vrijwel nooit angstig en kijkt hij neer op de Duitsers. Zo beschrijft hij zijn fabrieksvertegenwoordiger als ‘...een enorm lullig kereltje met een kaal hoofd en puddingwangen’ en noemt hij het schelden

²¹ Maatman, verslag Berlijn Deel I p.7.

²² Van Loevezijn, oorlogsdagboek p.1, 3-4, 11.

en de geweren van de Duitsers pure bluf.²³ Het is niet te achterhalen of Maatman zich daadwerkelijk ook zo gevoeld heeft of dat hij zichzelf graag achteraf zo neerzet. Van Loevezijn deelt niet alles met het thuisfront en beschermt zijn ouders door de omstandigheden in de kampen te verzachten. Hij benoemt in zijn dagboek, wat overigens ook voor iemand is opgesteld, dat hij niet aan zijn ouders bericht dat hij bij een vliegtuigbasis zit wat eventueel doelwit van bombardementen kan worden. Censuur kan hier ook een rol hebben gespeeld. Hij vertelt zijn ouders tevens niet dat hij in Rehbrücke op houten bedden moest slapen, terwijl hij dit wel in zijn dagboek opschrijft.²⁴ Het is dus altijd de vraag in hoeverre Van Loevezijn zijn ervaringen heeft gedeeld.

Het fabrieksleven

Vlak voor dat Van Loevezijn werd overgeplaatst naar Brandenburg, kreeg hij een veertiendaagse opleiding tot technisch tekenaar. Ofschoon Van Loevezijn lange werkdagen moest maken, tien uur per dag met uitzondering van het weekend, leek hij het werk aanvankelijk niet vervelend te vinden. Hij maakte dan ook samen met zijn studentengroep al snel promotie en werd overgeplaatst naar de tekenbureauplaats. Met enige trots schreef hij in zijn dagboek: ‘Dat komt zeker omdat we zo hard gewerkt hebben, misschien wel het hardst van het hele tekenbureau.’²⁵ Ook Maatman kreeg al vanaf juni te maken met een tienurige werkdag, waarbij hij ochtend of nachtdienst kon krijgen. Hij werd ingezet als manusje van alles, waarbij hij geregeld plaatsen moest walsen en afval moest wegbrengen. De regels die daar golden stonden haaks op Van Loevezijns ijver. ‘*Travaillez lentement, toujours lentement*’, waren de woorden die hij van andere arbeiders kreeg te horen toen hij in de fabriek aan de slag ging.²⁶

Maatman weidde niet al te veel uit over de omstandigheden in de barakken en het kamp. Hij stelde dat het in het begin niet meeviel, maar dat het er uiteindelijk zelfs aangenaam kon zijn. Wel daalden de fatsoensnormen snel door het ruwe leven en de jongelui waarmee hij in zijn barak zat. Het eten vond hij prima, maar hij kreeg vrijwel geen groente en fruit. Bovendien waren de Duitse koolsoep en groente in zuur simpelweg walgelijk. Hij at geregeld bij in cafés en de pakjes vanuit thuis hielpen ook.²⁷ Van Loevezijn kreeg gelukkig ook geregeld pakjes met roggebrood, honing en koeken van zijn ouders. Dat hij deze nodig

²³ Maatman, verslag Berlijn Deel I p.4 en 8.

²⁴ Van Loevezijn, oorlogsdagboek p.1 en 6 en Familiearchief Van Loevezijn, persoonlijke correspondentie, brief Ko van Loevezijn (12-05-1943/15-05-1943).

²⁵ Van Loevezijn, oorlogsdagboek p.3 en Van Loevezijn, brief Ko van Loevezijn (19-05-1943 Deel I).

²⁶ Maatman, verslag Berlijn Deel II p.2-3.

²⁷ Maatman, verslag Berlijn Deel II p.21-22.

had, bleek uit het feit dat hij na het afkrabben van de schimmel, het opgestuurde roggebrood consumeerde.²⁸ De uitbraak van wandluis in zijn barak liet bovendien zien hoe vervuild de barakken konden zijn; er waren kakkerlakken, wandluizen en hij werd geplaagd door moerasmuggen.

Voor Van Loevezijn valt aan te nemen, dat zijn omstandigheden sterk verslechterden naarmate hij langer in Duitsland verbleef. Over het algemeen verslechterde de omstandigheden in het kamp, naarmate de oorlog vorderde en de Duitsers in het defensief werden gedrongen.²⁹ Voor Van Loevezijn werd zijn werk sowieso zwaarder toen hij in juni 1943 van de afdeling statistiek weer overgeplaatst werd naar de tekenzaal. Deze afdeling was rumoerig en hij moest het grootste deel van de dag staan. Ook kreeg hij de mededeling dat zijn broodrantsoen met 700 gram per week verlaagd werd.³⁰ Maatman kreeg ook na zijn terugkeer van twee bevriende Poolse meisjes te horen dat na zijn vertrek in Berlijn de broodrantsoenen sterk omlaag gingen.³¹ Ruim een jaar later bleek dat Van Loevezijn in Landeshut per dag nog maar een half uur pauze had, bijna niet meer buiten kwam en waarschijnlijk nog steeds gehele dagen moest staan. Zijn moeder vroeg zich dan ook af of hij de lange dagen nog kon volhouden.³²

Studie

Daadwerkelijk studeren was voor de beide mannen moeilijk, simpelweg omdat zij lange werkdagen hadden en te vermoeid waren. Aanvankelijk had Maatman in een boekhandel aan de Friedrichstraße een scheikundeboek gekocht om deze als hobbyproject te bestuderen, maar na het invoeren van de tienurige werkdienst was dit door grote lichamelijke vermoeidheid niet meer mogelijk.³³ Dit past ook binnen de ondervindingen van Lou De Jong. Van Loevezijn was vooral bezig om vanuit Duitsland boeken te bestellen en vroeg dan ook aan zijn ouders of ze voor hem bepaalde rechtenboeken wilden aanschaffen van het verdiende loon uit Duitsland. Zijn vader rapporteerde dat hij onder andere *aantekeningen bij de geschiedenis van 't oud vaderlands recht* voor hem had weten te bemachtigen.³⁴ Dit werk was oorspronkelijk geschreven door Prof. E. J. J. van der Heijden (1885-1941) en er stond een bewerkte versie

²⁸ Van Loevezijn, brief Ko van Loevezijn (02-07-1943).

²⁹ J. Bosman, 'De Academie in bezettingstijd' in J. Bosmans en J. Brabers e.a. *Tot hier en niet verder. De RK Universiteit in oorlogstijd* (Nijmegen 1993) 8-22 aldaar 20.

³⁰ Van Loevezijn, oorlogsdagboek p.5, 7.

³¹ Maatman, verslag Berlijn Deel II p.22.

³² Van Loevezijn, brief Ko van Loevezijn (23-07-1944 en 27-08-1944).

³³ Maatman, verslag Berlijn Deel II p.4.

³⁴ Van Loevezijn, brief Gerardus van Loevezijn (02-07-1944).

door Hermesdorf op de literatuurlijst. Hermesdorf nam in 1938 het hoogleraarschap oudvaderlands recht van hem over.³⁵ Het is niet duidelijk of Van Loevezijn in Duitsland studeerde.

Toch voelde Maatman zich soms weer kort student; wanneer hij met barakbewoners over allerlei onderwerpen aan het redeneren was zoals het geloof, bevond hij zich naar eigen zeggen weer op 'eigen' terrein. Ook bezocht hij samen met twee andere studenten geregeld het huis waar Jo Wijdeveld zat, tevens student aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Doordat zijn hospita het huis had verlaten konden ze met zijn vieren er uitgebreid koken en vervolgens samen uitgaan. Aangezien de fabriekseigenaren enkel controleerden of hij op tijd in de fabriek aanwezig was, kon hij er bij het wisselen van de dag- en nachtdienst blijven slapen.³⁶ Van Loevezijn ging bij zijn overplaatsing naar Brandenburg vooral de gezelligheid missen bij bijvoorbeeld lezingavonden die zij samen als studenten onder elkaar hielden.³⁷ Uiteindelijk kwam Van Loevezijn in een barak met voornamelijk Delftse studenten terecht, dus er is een grote kans dat dit soort avonden doorgang vonden, al benoemde Van Loevezijn dit soort avonden niet meer.

Vrije tijd

'Wat je buiten de werktijd uitvoerde of waar je dan naar toe ging, liet de moffen volkomen koud.'³⁸ Deze woorden schreef Maatman op in zijn verslag. Gebaseerd op de vele verhalen die hij deelde over uitgaan in Berlijn, lijken zijn woorden overeen te komen met de werkelijkheid. Dat hij bovendien gemakkelijk op de zaterdag bij Wijdeveld kon slapen, toont aan dat de controle niet strikt was. Maatman bezocht in zijn vrije tijd samen met twee Franse vrienden geregeld de bioscoop of ging naar het café. Volgens Maatman kwamen daarnaast Nederlandse studenten vanuit heel de stad bij Alexanderplatz bijeen om samen uit te gaan. De uitgaansbehoefte was volgens hem juist enorm groot bij de studenten, omdat ze zich dan tijdelijk geen dwangarbeiders voelden.³⁹ Van Loevezijn beschreef maar eenmalig het uitgaansleven in Berlijn, waar hij naartoe was getreind vanuit Potsdam. Met een stel medestudenten was hij daar uiteten gegaan en had vervolgens in een café een glas bier gedronken. Hij scheen onder de indruk te zijn van de continue aanloop van studenten in de Berlijnse straten.⁴⁰

³⁵ Brabers, Proeven van eigen cultuur, 203.

³⁶ Maatman, verslag Berlijn Deel II p.4, 9-10 en 18.

³⁷ Van Loevezijn, oorlogsdagboek p.3-4.

³⁸ Maatman, verslag Berlijn Deel I p. 10.

³⁹ Maatman, verslag Berlijn Deel II p.4-5.

⁴⁰ Van Loevezijn, oorlogsdagboek p.2.

Dat de Nijmeegse studenten in Berlijn contact met elkaar hadden, bleek ook uit een briefkaart die dertien Nijmeegse studenten naar de rector-magnificus stuurde op 17 oktober ter ere van de twintigste Dies Natalis. Deze studenten waren vanuit verschillende adressen in Berlijn samengekomen om een gelukwens op te stellen en te ondertekenen.⁴¹ Dit sluit aan bij de ondervindingen van Maatman en Van Loevezijn over de aanwezigheid van Nederlandse studenten in het Berlijnse nachtleven. Tegelijkertijd viel 17 oktober op een zondag en mogelijk ging een deel gezamenlijk naar de kerk. Maatman was op 10 oktober aan zijn tocht begonnen naar Nederland, dus zijn naam staat vanzelfsprekend niet op deze kaart. Opvallend zijn echter de namen Gerard Lamers en Jo Loenen, dit waren namelijk de twee studenten waarmee Maatman geregeld bij Wijdeveld op bezoek ging om samen te koken en uit te gaan. Wijdevelds eigen naam lijkt niet op de kaart te staan, maar hij en Maatman waren dus allebei betrokken bij de groep die deze kaart besloot te versturen.

Het nachtleven in Berlijn zorgde ook voor een heuse breuk met het veilige studentenleven wat zij kenden vanuit Nijmegen. Zo ging Maatman met vrienden naar de chique wijk rondom de Kurfürstendamm, waar deftige prostituees vooral veel nieuwsgierigheid wekten.⁴² Hij reflecteerde ook over wat het fabrieksleven met hun eigen moraal deed en stelde dat het steeds moeilijker werd om je niet te laten verleiden, ook op seksueel gebied, juist door de ellende die zij dagelijks in de fabriek meemaakten. Maatman was geregeld gechoqueerd door de morele standaard in Duitsland. Een voorbeeld hiervan beschreef hij wanneer een dronken Franse vrouw in het café aan zijn tafel om een sigaret vroeg. Maatman suggereerde voorzichtig of zij niet beter naar bed kon gaan. Hierop reageerde zij ad rem; '*Avez-vous un lit pour nous?*'⁴³

Dat Maatman een rijker uitgaansleven kende, had niet puur een geografische oorzaak. Vanaf het moment dat Van Loevezijn namelijk in Brandenburg terecht kwam, liepen zijn bonnen via dat kamp. Dit betekende dat hij niet meer de middelen had om uiteten te gaan in de stad en meer gebonden raakte aan de fabriek, terwijl Maatman dit wel kon.⁴⁴ Hierdoor ging hij bijvoorbeeld toeristisch Brandenburg bezichtigen, zwemmen of was hij met een stel aan het bridgen in zijn barak. Af en toe kon hij ook een film bezichtigen, al weigerde hij fel (overigens is dit de enige keer dat hij zich scherp uit) om naar de 'vuile film' Kora Terry te

⁴¹ J. Brabers, 'Een briefkaart uit 1943', <https://www.ru.nl/over-ons/overradboud/geschiedenis/radboud100/verhalen-100-jaar-radboud/verhalen-radboud100/briefkaart-1943/> (geraadpleegd op 25 juli 2022).

⁴² Maatman, verslag Berlijn Deel II p.5.

⁴³ Maatman, verslag Berlijn Deel II p.9.

⁴⁴ Van Loevezijn, brief Ko van Loevezijn (21-06-1943).

gaan die in de kantine van zijn kamp werd gedraaid.⁴⁵ In deze film werden twee zussen verliefd op dezelfde violist, waarbij de zus met een Arisch uiterlijk alle goede eigenschappen bezat, terwijl haar zus met donker haar een gebrekkig karakter had. In Landeshut is het moeilijker om Van Loevezijns activiteiten te achterhalen, maar hij maakte in ieder geval bergtochten in de omgeving.⁴⁶

Geloof

Voor Van Loevezijn was zijn katholieke geloof een houvast in de verschillende steden waar hij werkte. Behalve dat hij al bij aankomst in Potsdam troost vond in het feit dat het Gods wil was dat hij hier nu terecht was gekomen, probeerde hij ook iedere zondag naar de kerk te gaan. In Brandenburg betekende dit dat hij op een lege maag (voor de hostie moest Van Loevezijn vier uur van te voren nuchter zijn) vijvenveertig minuten moest lopen naar de kerk om daar de Heilige Mis bij te wonen en de communie te ontvangen. Vervolgens at hij bij terugkomst in de kantine van de fabriek.⁴⁷ Maatman ondervond juist dat hij, terwijl hij normaal niet kerks was, in Berlijn wel graag naar de kerk ging. Samen met drie andere Nederlandse katholieken (mogelijk studenten) ging hij naar de kerk en eens per maand was er in het centrum in de St. Pius Kirche een speciale mis waar veel Nederlandse arbeiders heengingen.⁴⁸ Voor beiden zorgden de kerk zo voor vastigheid in Duitsland.

Bombardementen

De bombardementen vormden een vast onderdeel in het dagelijks leven van zowel Maatman als Van Loevezijn. In de korte tijd dat Maatman in Berlijn zat, maakte hij veertig luchtalarmen mee. Al snel probeerden de jongens dan ook door te slapen tijdens het alarm, omdat zij de dag erna vroeg op moesten om te werken. In augustus 1943, gedurende wat de Duitsers daar ‘*Terrorangriffe*’ noemden, was er een serieuze dreiging in Berlijn. Vanaf eind augustus, na Hamburg de maand ervoor, bombardeerden de Britten grote delen van Berlijn. Ofschoon zijn directe stadsdeel Niederschöneweide niet geraakt was, was de schade gigantisch. Maatman beschreef de asregen en de grauwe, bruingele lucht. De zon was de dag daarna volledig verdwenen - in plaats daarvan stond er een rode bol aan de hemel. Maatman

⁴⁵ Van Loevezijn, oorlogsdagboek p.5 en 7 en Van Loevezijn, brief Ko van Loevezijn (21-06-43 en 22-11-1943).

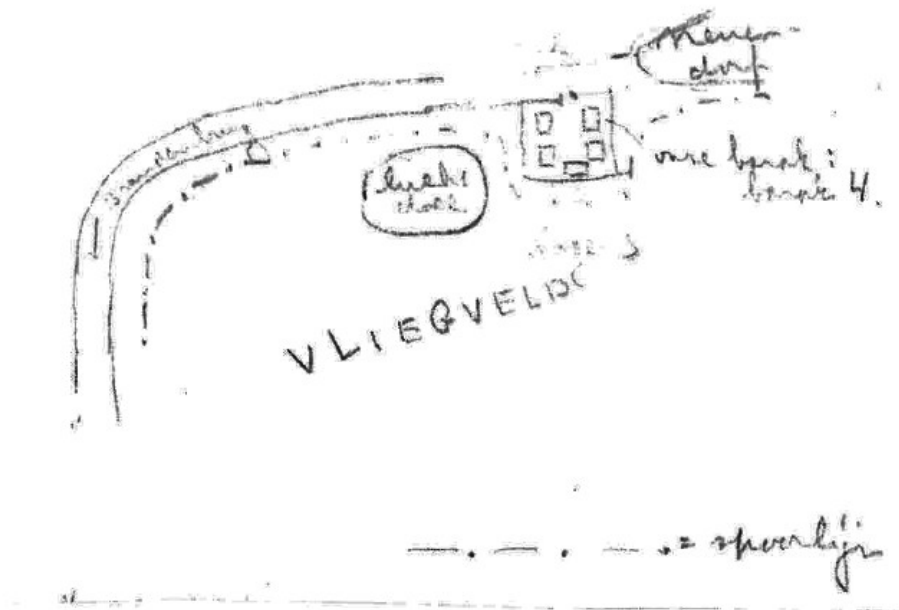
⁴⁶ Van Loevezijn, brief Cornelia van Loevezijn (16-07-1944 en 13-08-1944).

⁴⁷ Van Loevezijn, oorlogsdagboek p.1, 4, 8-9 en 11.

⁴⁸ Maatman, verslag Berlijn Deel II p. 23.

ging op pad om de schade te zien en ofschoon hij geen doden zag, stonden overal huizen in brand en zag hij verpleegsters overal rondlopen.⁴⁹

Van Loevezijn had in Brandenburg ook continu luchtalarmen. Zijn fabriek lag vlak naast het vliegveld, een mogelijk doelwit, waardoor ook zijn verblijf gevaar liep te worden getroffen. In september 1943 vond een grootschalig bombardement plaats, waarbij zelfs een barak van zijn Arado-fabriek in lichterlaaie stond. De schade die Berlijn tijdens dit bombardement opliep, maakte nog het meeste indruk op hem. Hij zag op zeventig kilometer afstand de vuurrode lucht rondom Berlijn met een reusachtige rookzuil. Volgens Van Loevezijn was ‘...hier eigenlijk voor het eerst de hel losgebarsten, hoewel nog maar op kleine schaal.’⁵⁰ Maatman had dit bombardement van dichtbij meegemaakt. In de weken daarna vroeg Van Loevezijn zich af wanneer nieuwe alarmen zouden komen en schreef hij zelfs brieven naar huis tijdens een luchalarm.⁵¹ Toen hij eind september hoorde dat hij naar Opper-Silezië moest, was hij opgelucht dat de dreiging voor bombardementen daar minder zou zijn.⁵²

Afbeelding 2: Tekening uit oorlogsdagboek Van Loevezijn. Afgebeeld zijn de rivier Brandenburger Niederhavel, het lichtdoel wat vlak bij de barakken lag, het vliegveld, de spoorlijn en het dorp Neuendorf.

⁴⁹ Maatman, verslag Berlijn Deel II p.19-20.

⁵⁰ Van Loevezijn, oorlogsdagboek p.9-10.

⁵¹ Van Loevezijn, oorlogsdagboek p.10 en Van Loevezijn, brief Ko van Loevezijn (22-11-1943).

⁵² Van Loevezijn, oorlogsdagboek p.10.

Aan de hand van bovenstaande onderwerpen uit het dagelijks leven, werd duidelijk dat het dagelijkse leven voor zowel Maatman en Van Loevezijn op drastische wijze veranderde toen zij naar Duitsland gingen. Beiden kwamen in een andere wereld terecht, waarbij zij hun vertrouwde leven van thuis en aan de katholieke universiteit kwijtraakten. In plaats daarvan kwamen zij in armoedige kampen terecht waar zij hard moesten werken. Tegelijkertijd hielden zij houvast aan het geloof, het student zijn en waren zij nieuwsgierig naar de nieuwe omgeving waarin zij nu waren gevestigd. Hoewel het hier slechts om twee vertellingen gaat, laten deze juist de tegenstellingen tussen beide verhalen zien. Dat één verhaal laat zien hoe een student zowel een gedwongen fabrieksarbeider kon zijn en daarnaast een vrij uitgaansleven kende, toont aan hoe gelaagd oorlogservaringen kunnen zijn. Uiteraard zijn er Ommengangers geweest die hier weer nieuwe ervaringen aan toe zouden voegen. Toch zal blijken dat niet enkel voor deze Nijmeegse studenten in Duitsland de oorlog een enorme impact had, maar dat ook voor de ondergedoken studenten het leven voorgoed veranderde.

Verhalen uit Nederland

Ma'k m'even? - Pietersen, mijnheer!' 'Zo Pietersen en wat kom je nu hier studeren?'

'Pardon, mijnheer, ik ben vijfdejaars klassieken'⁵³

Deze satirische scherts genaamd *teken des tijds* zal bij veel studenten na de oorlog herkenning hebben opgeroepen. Ruim 500 Nijmeegse studenten verdwenen na mei 1943 uit het straatbeeld en gingen in de onderduik om zo eventuele represailles van de Duitsers te ontlopen. Overigens bleek spoedig dat er geen strafmaatregelen tegen hun ouders of voogden werden genomen.⁵⁴ De plaats van onderduik was divers; sommige bleven in Nijmegen, andere gingen terug naar hun ouders of trokken naar het platteland om daar te verblijven. Uiteindelijk vulden zij hun dagelijkse leven op verschillende wijzen; er waren studenten die in het verzet gingen, hun studie oppakten of besloten om zich tot het einde van de oorlog terug te trekken. Pas na de bevrijding van Nijmegen in september 1944, kwamen mondjesmaat studenten terug naar de stad, maar ook toen zaten nog veel studenten in niet bevrijde gebieden. Hierdoor was het dus goed mogelijk dat een student ruim twee jaar niet in beeld was bij de universiteit en het herinschrijven voor de nodige vraagtekens zorgde.

Voor deze deelvraag zijn brieven bestudeerd die (aankomende) studenten aan de rector magnificus prof. Hermesdorf stuurden, aangevuld met enige artikelen uit de *Vox Carolina*. Aangezien Hermesdorf naast rector magnificus tevens hoogleraar Romeins- en oudvaderlands recht was, kreeg hij na de sluiting van de universiteit geregeld vragen over de tentamenstof, geldigheid van tentamens of verzoeken tot een onderhoud. Hiermee kan geconstrueerd worden hoe het voor studenten eruit zag om tijdens de oorlog de rechtenstudie op te pakken en hoe de studie plaats kreeg in het dagelijks leven. Dit betekende niet dat het verzet geen rol voor deze studenten had gespeeld; naar schatting kwamen achtenzestig Nijmeegse studenten in aanraking met het verzet en het is ook niet uit te sluiten dat sommige hun studie met illegaal werk combineerden.⁵⁵ Toch is hier bewust gekozen om verzetsactiviteiten buiten beschouwing te laten, omdat deze al vaker bestudeerd zijn.

Daarnaast moet ook de rol van moderator Van Ogtrop niet onderschat worden. Hij was als moderator betrokken bij de geestelijke ontwikkeling van de studenten en hield zich ook bezig met de gang van zaken bij het Corps en de bijhorende onderafdelingen, waardoor hij

⁵³ 'Echo's', *Nijmeegsch Studentenblad Vox Carolina* 15:6 (1945) 6.

⁵⁴ De Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel VII*, 568.

⁵⁵ Brabers, *Proeven van eigen cultuur*, 272.

nauw contact had met de studenten. Tijdens de oorlog hield hij het studentenbestaan levend door bulletins en circulaires te overhandigen aan ondergedoken studenten en had hij ook contact met studenten in Duitsland.⁵⁶ Niet voor niets was de dankbaarheid na de oorlog groot bij de studenten; ze waardeerden de lange treinreizen en fietstochten die hij maakte als ook het feit dat hij ouders had bezocht tijdens de onderduikperiode. Hij zorgde voor de verbinding toen deze op abrupte wijze was onderbroken door de oorlog en sommige beschouwden hem dan ook als een vriend.⁵⁷ Door hem voelde een deel van de studenten zich nog steeds onderdeel van de KUN.

‘Gewoon’ doorstuderen

Er was voor een deel van de studenten gedurende de oorlog weldegelijk de mogelijkheid om door te studeren. De universiteitsbibliotheek bleef tijdens de oorlog open, er waren opties om zwarte tentamens af te leggen die later geldig werden verklaard en er werden studiekringen opgericht die soms ook bezocht werden door hoogleraren.⁵⁸ Tijdens de oorlog steeg zelfs de hoeveelheid uitgeleende boeken als ook de bezoeken aan de bibliotheek zelf. Hoogstwaarschijnlijk waren dit vooral studenten die woonachtig waren in de omgeving van Nijmegen of hadden gekozen om daar te blijven.⁵⁹ De vrouwelijke studenten die later ook voor de arbeidsinzet werden opgeroepen, werden binnen Nederland geplaatst. Zij hadden dus wellicht de gelegenheid om de universiteit te bezoeken. Vanaf april 1943 druppelden bij Hermesdorf de eerste vragen van ongeruste studenten binnen over hoe zij de studie konden voortzetten. Ze vroegen zich bijvoorbeeld af of de geldigheidsdatum van tentamens verlengd kon worden en of er nog een mogelijkheid was om tentamens te kunnen maken nu de universiteit was gesloten.⁶⁰

Een ander belangrijk onderdeel van de studie werd ook door sommige studenten voortgezet; namelijk de dissertatie. Student B. Vrijdag kwam tijdens zijn werk op het gemeentehuis in aanraking met het Brabants pootrecht, waardoor hij besloot om daar zijn proefschrift over te schrijven. Hij vroeg zich af of hij wellicht een onderhoud met Hermesdorf

⁵⁶ J. Brabers, ‘Het RKUN-beleid in bezettingstijd’ in J. Bosmans en J. Brabers e.a. *Tot hier en niet verder. De RK Universiteit in oorlogstijd* (Nijmegen 1993) 23-42 aldaar 39.

⁵⁷ M. van den Hout, ‘Aan onze moderator’, *Nijmeegsch Studentenblad Vox Carolina* 15:7 (1945) 7 en J. van Haaren, ‘Nog wat dankbaarheid’, *Nijmeegsch Studentenblad Vox Carolina* 15:7 (1945) 7-8.

⁵⁸ M. Tynbergen ‘Lustrum-tentoonstelling over de (R)KUN in oorlogstijd. Tot hier en niet verder’, *Kuzien. Kwartaalblad van de Katholieke Universiteit Nijmegen* (37) 1993.

⁵⁹ M. van der Burgt, R. Slagen en M. van der Weerd ‘De Nijmeegse studenten in bezettingstijd’ in J. Bosmans en J. Brabers e.a. *Tot hier en niet verder. De RK Universiteit in oorlogstijd* (Nijmegen 1993) 43-65 aldaar 60.

⁶⁰ KDC, Archief B.H.D. Hermesdorf (160), inv.nr. 114 Stukken betreffende correspondentie met (ex)studenten 1942-1948, brief M. van de Avoirt (23-04-1943) en Hermesdorf, brief H. Dirks (24-04-1943).

kon hebben, om te kijken of het een geschikt onderwerp kon zijn. Hermesdorf gaf hem groen licht en uiteindelijk hadden zij in augustus 1943 een overleg om zijn dissertatie te bespreken.⁶¹ Ook twee andere studenten, waaronder mej. Oosterzee, besloten om hun scriptie tijdens deze periode te schrijven. De scripties lijken via een tussenpersoon bij Hermesdorf te zijn afgeleverd, die vervolgens zijn oordeel moest geven over de inhoud van de dissertaties. Oosterzee had in datzelfde jaar ook vier tentamens afgelegd van het kandidaatsexamen en hoopte deze na de oorlog spoedig officieel af te leggen.⁶²

Werk

Er waren ook studenten bij wie het studeren tot een halt werd geroepen doordat zij gingen werken of waarbij zelfstudie en werk gecombineerd werden. Van Ogtrop stond in het bevrijdingsnummer van de *Vox* stil bij de verschillende tijdelijke functies die studenten allemaal hadden bekleed, bijvoorbeeld als crisiscontroleur, landvaartmatroos, landbouwer of distributieambtenaar.⁶³ Een deel deed dit waarschijnlijk met valse papieren. Ook uit de brieven bleek dat studenten vaak werkten. Zo had F. Klaver zich tijdens zijn onderduik voor het Militair Gezag (MG) in Eindhoven beschikbaar gesteld. Het MG was een tijdelijk bestuur wat werd ingesteld in de bevrijde gebieden totdat de regering in Londen zelf weer alle taken op zich nam. Zij hielden zich bezig met bijvoorbeeld de zuivering, maar ook met de wederopbouw en opvang voor evacuées. Tegelijkertijd had Klaver ook al op informele wijze het tentamen Romeins- en oudvaderlands recht succesvol afgelegd en zich voorbereid op het kandidaatsexamen. Hij was van plan, nu hij na de bevrijding niet meer nodig was voor het MG, zowel het tentamen als daarna het kandidaatsexamen snel af te afleggen.⁶⁴

De oorlog kon er ook voor zorgen dat een student definitief met het studeren stopte. Zo ook een student uit Heerlen, die al in 1942 zijn studie onofficieel staakte en kantoorwerkzaamheden verrichte. Een jaar na de loyaliteitskwestie stuurde hij Hermesdorf een brief met de mededeling dat hij definitief uitgeschreven wilde worden als student en nu de functie van ondergronds mijnwerker bekleedde.⁶⁵ De meest opvallende student was een student die besloot om uiteindelijk kassier te worden in een rondreizend circus. Een ondergedoken student kreeg een brief van een medestudent en hoorde het nieuws, waarop hij niet anders kon concluderen dat; ‘De studenten doen veel merkwaardig werk tegenwoordig,

⁶¹ Hermesdorf, brief B. Vrijdag (datum onbekend, 23-07-1943) en Hermesdorf, brief B. Hermesdorf (24-05-1943).

⁶² Hermesdorf, brief A. Greebe (24-02-1944, 10-03-1944) en Hermesdorf, brief H. Oosterzee (10-09-1945).

⁶³ B. van Ogtrop ‘Herwonnen Vrijheid’ *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:7 (1945) 6-7.

⁶⁴ Hermesdorf, brief F. Klaver (17-08-1945).

⁶⁵ Hermesdorf, brief (14-04-1944).

maar dit is toch wel iets zeer origineels.’ Ook Van Ogtrop noemde een circus knecht als voorbeeld, waarbij hij waarschijnlijk op dezelfde student doelde.⁶⁶ Dat dit verhaal tijdens en vlak na de oorlog de ronde deed onder studenten laat daarnaast zien dat er binnen het universitaire leven nog ruimte was om dit soort bijzonderheden met elkaar te delen.

Nieuwe mogelijkheden

Voor middelbare scholieren was er de gelegenheid om reeds met de studie te beginnen door middel van zelfstudie en hulp van repetitoren. De repetitoren hadden normaalgesproken de taak om studenten te ondersteunen bij de stof voor de tentamens, aangezien in de colleges nooit de volledige stof werd behandeld en er destijds geen werkgroepen waren. Tijdens de oorlog kregen zij echter een volmacht om ook tentamens te mogen afleggen, die vervolgens na de oorlog erkend zouden worden.⁶⁷ Zo konden W. Dassen en S. Huijben, beiden woonachtig in omgeving Maastricht, vlak nadat zij hun eindexamens gehaald hadden studeren onder begeleiding van repetitor Tromp. Dassen kon daarnaast de aantekeningen gebruiken van zijn eigen zus.⁶⁸ Hoewel zij niet stonden ingeschreven als student en daardoor niet als student beschouwd werden, betekende dit niet dat zij geen risico liepen. Huijben durfde bijvoorbeeld niet naar Nijmegen te reizen voor een onderhoud met Hermesdorf. Ook een andere student benadrukte in zijn brief dat hij wel bereid was om naar Nijmegen te komen, maar dat er tegelijkertijd voor hem als niet-Gelderlander wel enig gevaar in schuilde.⁶⁹

Voor R. Dahmen gaf het zelfs de mogelijkheid om met de studie te starten, terwijl hij eigenlijk door oorlog zijn woonplaats in Gulpen niet kon verlaten. Hij werkte voor zijn vader op een notarisbureau en was door de oorlog onmisbaar en als gevolg hiervan kon hij niet naar Nijmegen komen. Hij had zelf al de opleiding kandidaat-notaris gedaan, maar wilde daarnaast meester in de rechten worden. Dahmen had vernomen dat hij via een repetitor thuis alvast de studie kon beginnen. Hij vroeg dan ook aan Hermesdorf of hij de stof voor het kandidaatsexamen rechten kon ontvangen, zodat hij zo min mogelijk tijd zou verliezen. Toen Hermesdorf hem de literatuurlijst opstuurde, moet hij ijverig aan het werk zijn gegaan.⁷⁰ In

⁶⁶ B. van Ogtrop ‘Herwonnen Vrijheid’ *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:7 (1945) 6-7.

⁶⁷ C. Bulten, e.a., ‘Studeren in Nijmegen voor, in en na de oorlog’, in: *Meesterlijk Nijmegen. Lustrumbundel ter gelegenheid van het 90-jarig bestaan van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Radboud Universiteit Nijmegen* (Den Haag 2013), 53-63, aldaar 57, 61.

⁶⁸ Hermesdorf, brief W. Dassen (23-08-1943) en Hermesdorf, brief S. Huijben (20-09-1943).

⁶⁹ Hermesdorf, brief S. Huijben (20-09-1943) en Hermesdorf, brief J. Boeren (26-09-1943).

⁷⁰ Hermesdorf, brief R. Dahmen (26-08-1943) en Hermesdorf, brief B. Hermesdorf (05-10-1943).

april 1945 behaalde hij reeds zijn kandidaatsexamen, terwijl colleges slechts sporadisch werden gegeven en Gulpen zelf pas sinds september bevrijd was.⁷¹

Het 'wachten'

Een deel van de studenten kampte tijdens de onderduik met een ander probleem; namelijk dat zij moeite hadden met hun stilstaande bestaan. Student G. J. deelde een deel van zijn oorlogsdagboek met de *Vox*, waarin hij zijn leven beschreef als ondergedoken student bij een boer. Ofschoon hij overdag regelmatig kon helpen op het land, voelde hij ongemak door de passiviteit van de studenten. Toen hij in juli 1943 een luchtgevecht meemaakte, vond hij dit moeilijk te rijmen met zijn eigen positie.⁷² Ook student De Witte beschrijft de verlamme saaiheid die hij ervoer tijdens de onderduik. Enerzijds was er tijdens de maandenlange onderduik een continue spanning, anderzijds een enorme eenzaamheid en traagheid. Hij uitte zich niet zoals G. J. met een schuldgevoel, maar stelde juist dat hierdoor de situatie in die zin zwaarder was dan illegaal werk. Hij vond wel dat deze periode hem geestelijk veel had opgeleverd. Hij omschreef de onderduikstudenten als volgt; 'Ze hebben vaak gevloekt in die kamertjes, misschien wel met de vuisten tegen de muren gebeukt. Ze hebben gebeden. Ze hebben veel en diep gedacht.'⁷³

Opvallend genoeg ervoer Maatman in Berlijn deels dezelfde gevoelens, maar dan tijdens het saboteren van zijn werk. Doordat er in de fabriek sowieso niet voldoende werk was om de gehele dag mee te vullen en hij als manusje van alles werd ingezet, kon hij relatief gemakkelijk zijn werk opzettelijk vertragen. Hij beweerde dat sabotage tijdens het werk echter moeilijk was, juist door de enorme verveling die erbij optrad; 'Het steeds maar niets doen, lanterfantent maakt je op den duur gek, als je niet oppast. De verveling wordt je op het laatst een obsessie.'⁷⁴ Hij zorgde er daarom voor dat hij altijd wel een klusje om handen had en vertraagde bijvoorbeeld door expres platen verkeerd in de richtmachine te stoppen die vervolgens versplinterden. Ook de toilet was een favoriete plek om te slapen, roken of om simpelweg te kletsen met andere werkers. Toch was Maatman aan het einde van de dag doodmoe door het slenteren, luieren en hangen.⁷⁵

Risico's

⁷¹ 'Valvae Carolinae', *Nijmeegsch Studentenblad Vox Carolina* 15:6 (1945) 9.

⁷² G. J., 'Uit het dagboek van een ondergedoken student', *Nijmeegsch Studentenblad Vox Carolina* 15:4 (1945) 6-7.

⁷³ A. de Witte, 'Winst', *Nijmeegsch Studentenblad Vox Carolina* 15:8 (1945) 5.

⁷⁴ Maatman, verslag Berlijn Deel II p.16.

⁷⁵ Maatman, verslag Berlijn Deel II p. 14-17.

Het is moeilijk om precies in te schatten in hoeverre de studenten daadwerkelijk gevaar liepen als ondergedoken student. Waarschijnlijk hing dit vooral af van persoonlijke omstandigheden. Het was naar alle waarschijnlijkheid mogelijk om als arbeidsinzet onderduiker geregeld op straat te verschijnen in Nijmegen, wat ook bleek uit het feit dat de universiteitsbibliotheek bezocht werd.⁷⁶ Sommige studenten trokken naar het platteland of naar een natuurgebied waar zij waarschijnlijk ook niet erg opvielen in het openbaar. De brieven die Hermesdorf kreeg hadden een afzender, waardoor deze studenten te lokaliseren waren. Factoren als locatie, werk, verzetsactiviteiten en gemoedstoestand hebben invloed gehad of iemand daadwerkelijk naar Nijmegen durfde te komen of in zijn of haar plaats van onderduik vrij op straat kon lopen. Bovendien zal er ook een grote groep zijn geweest die nauwelijks contact had met andere studenten of die dit meer op informele wijze deed, bijvoorbeeld via de fietstochten van Van Ogtrop.

Er kan geconcludeerd worden dat er enorme variatie bestond in het dagelijks leven van de ondergedoken studenten. Studenten hadden verschillende mogelijkheden om door te studeren, maar konden ook aan het werk gaan of in het verzet treden. Binnen het werk wat studenten deden was ook de afwisseling groot en zal de bewegingsvrijheid verschilt hebben. Belangrijk feit is dat de studenten die hier benoemd zijn, allemaal studenten zijn die op een manier nog in contact stonden met de KUN. Dit kon door briefwisselingen met hoogleraren of studiegenoten of daadwerkelijke (waarschijnlijk spaarzame) ontmoetingen. Een deel van de studenten zal na de sluiting van de universiteit volledig van de radar zijn verdwenen en zij zullen ook hun eigen ondervindingen hebben gehad. Het bevestigt wel dat de vertrouwde studie plaats had naast de bijzondere omstandigheden van de onderduik, wat ook Brabers al aantoonde.

De studenten schreven vooral op een zakelijke toon naar Hermesdorf Dit enerzijds omdat een deel Hermesdorf überhaupt nog nooit ontmoet had, anderzijds vanwege de afstand tussen student en hoogleraar (en zeker de rector-magnificus), maar ook vanwege het risico dat de brief in verkeerde handen terecht kon komen. Hierdoor zullen bepaalde oorlogservaringen wellicht tijdens een onderhoud naar voren zijn gekomen, maar werden deze niet in de brieven opgeschreven. Tussen de diversiteit van de ondergedoken student zat één gedeelde ervaring; namelijk de ervaring van een definitieve breuk met het verleden, deze breuk met bijhorende veranderingsdrang zal in het volgende hoofdstuk aan bod komen.

⁷⁶ L. Savenije, *Collaboratie en verzet. Een stad in oorlogstijd* (Nijmegen 2018) 324.

Verhalen over de toekomst

‘De student is uit zijn torentje gekomen en staat plotseling onder zijn eigen volk, dat hij voordien niet kende.’⁷⁷

Deze woorden schreef student Jan Michels, die zelf ondergedoken had gezeten bij mensen in de Peel. Hierdoor was hij plots in een ander milieu terecht gekomen, waarbij hij vriendschap had gesloten met groepen van de bevolking waarmee hij voorheen nooit in contact kwam. Boeren, arbeiders en studenten hadden volgens hem voor het eerst een daadwerkelijk gemeenschapsbesef. Volgens Michels werd het dan ook hoog tijd dat de student zich niet meer afsloot van de daadwerkelijke wereld, maar deze durfde te betreden.⁷⁸ Het gevoel dat het toekomstige dagelijks leven van de student er anders uit moest gaan zien, was er een die vrijwel door alle studenten werd gedeeld. Zowel de studenten in Duitsland als in Nederland hadden samengewerkt met andere lagen uit de samenleving, waardoor zij voelden dat er na de oorlog een nieuw pad ingeslagen moest worden. Dit leidde tot discussies over de toekomst van het Corps, maar ook over wie er toegang had tot deze nieuwe universitaire gemeenschap.

Deze discussies werden voor een deel geplaatst in de *Vox Carolina* en deze bron zal ook centraal staan in dit hoofdstuk. De *Vox* was het studententijdschrift, waar veel leden van het Nijmeegse Studenten Corps Carolus Magnus stukken voor schreven, maar ook niet-Corpsleden konden berichten insturen. De *Vox* hervatte zijn publicatie alweer twee maanden na de bevrijding van Nijmegen op 20 september 1944. Nijmegen was op dat moment een stad in puin. Op 22 februari 1944 tijdens het bombardement van Nijmegen was de stad hard getroffen, waarbij waarschijnlijk achthonderd doden vielen. Vanaf 17 september vond echter de bevrijding van Nijmegen plaats, als onderdeel van operatie Market Garden, waarbij opnieuw een groot deel van Nijmegen werd vernield. Op de tweede dag van de operatie ging Duitsland in de tegenaanval, waarbij zij met behulp van de *Hitlerjugend* ook de omgeving plat brandden, waardoor onder andere het hoofdgebouw van de universiteit sneuvelde. Uiteindelijk was Nijmegen na een rommelig verloop bevrijd, maar bleef nog maanden daarna frontstad waarbij granaten en bommen vielen bij gevechten tussen de geallieerden en de Duitsers.⁷⁹

⁷⁷ J. Michels, ‘De student en de gemeenschap’, *Nijmeegsch Studentenblad Vox Carolina* (15:8), 3-4.

⁷⁸ Michels, ‘De student en de gemeenschap’, 3-4.

⁷⁹ Savenije, *Collaboratie en verzet*, 334, 362.

Dit gaf de bijzondere situatie dat in de *Vox* enerzijds al werd gesproken over een nieuwe toekomst, terwijl anderzijds veel studenten nog in niet-bevrijde gebieden zaten en Nijmegen zelf nog in puin lag. Naast het hoofdgebouw, waren bijvoorbeeld ook het Psychologisch Laboratorium en de universiteitsbibliotheek getroffen en er moest een nood-sociëteit worden opgericht voor het Corps. Sowieso was er slechts op gebrekkige wijze communicatie mogelijk en was er niet voldoende huisvesting. Hierdoor konden ook pas in maart op voorzichtige wijze de colleges weer hervat worden.⁸⁰ Tijdens de eerste edities van de *Vox* bevond ongeveer vijftwintig man zich nog in Duitsland, waaronder ook Ko van Loevezijn en Jo Wijdeveld. Maatman was wel teruggekeerd, echter was zijn ouderlijk huis in Nijmegen zwaar getroffen en lag zijn vader in het ziekenhuis met een granaatscherf in zijn hand.⁸¹ Ook na de bevrijding kon dus nog niet van een gebruikelijk studiejaar gesproken worden.

De breuk

Voor de oorlog werden hogescholen en universiteiten geregeld gezien als apolitieke instituten. Enerzijds omdat de hoogleraren zich neutraal wilde opstellen, anderzijds zagen de studenten het studeren vaak als een tussenfase waarbij het ‘echte’ leven nog niet van start ging en zaken als de politiek hoefden dus ook nog geen plaats te hebben in hun bestaan.⁸² Zelfs gedurende de oorlog, maar voor de loyaliteitskwestie, kon een student relatief gemakkelijk doorstuderen en hoefde zich niet direct uit te spreken. De universiteit nam in deze tijd vooral een houding van accommodatie aan en ook de hoogleraren hadden vooral de voortzetting van wetenschappelijk onderwijs als grootste doel.⁸³ In de beginjaren hadden weldegelijk ingrijpende gebeurtenissen plaatsgevonden. Zo waren bijvoorbeeld moderator Robert Regout en hoogleraar Titus Brandsma beiden in 1942 in concentratiekamp Dachau omgekomen en dit had ook impact op het studentenleven. Desalniettemin was voor de studenten de loyaliteitsverklaring het kantelpunt, omdat hier alle studenten bij betrokken raakten en zij voor het eerst geen andere keuze hadden dan zich uit te spreken.

Studenten voelden deze breuk ook en spraken zich erover uit in de *Vox*. Studenten Van Gent en Custers, waarvan laatstgenoemde actief in het verzet was geweest, waren duidelijk over het breukmoment van 10 april – het was volgens hen de eerste dag dat studenten hun

⁸⁰ Brabers, *Proeven van eigen cultuur*, 274.

⁸¹ ‘Tussen Mei 1940 november 1944’ *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:1 (1944) 4.

⁸² Kemperman, *Oorlog in de collegebanken*, 33.

⁸³ Brabers, *Proeven van eigen cultuur*, 254.

vaderlandslievende principes in daadkracht moesten omzetten.⁸⁴ Andere studenten uitten zich vooral bewust van de beperkingen die het leven als student gaf. Voor de oorlog werd de wetenschap altijd als superieur gezien ten opzichte van de politiek en zij hadden zich naar eigen zegge vooral bezig gehouden met het behalen van hun titel. Doordat zij in aanraking met andere bevolkingsgroepen waren gekomen, voelden zij ook een plicht binnen de samenleving om een actieve rol aan te nemen.⁸⁵ Pater van Ogtrop benoemde dat gedurende de oorlog de student zich waardig had opgesteld en hierdoor waardering bij het volk had gekregen. Daarom werd van de studenten een voorbeeldfunctie verwacht voor het algehele (minder ontwikkelde) Nederlandse volk, waarbij ook naastenliefde geuit moest worden.⁸⁶

Maatman en Van Loevezijn kwamen eveneens allebei met andere groepen in aanraking door hun verblijf in Duitsland. Maatman verbleef behalve met Duitse en andere Nederlandse arbeiders, ook met Oost- en West-Europese mannelijke en vrouwelijke dwangarbeiders in Berlijn.⁸⁷ Van Loevezijn zat in Brandenburg vooral met Duitse arbeiders, maar ook met enkele Franse.⁸⁸ Met name Maatman stond stil bij het feit dat hij zich in een ander milieu bevond met andere standaarden. Hij merkte op, wellicht gekleurd door enige nationalistische sentimenten, dat de Nederlandse en Vlaamse arbeiders nog het behoorlijkste waren, alhoewel zij af en toe van elkaar stolon. Maatman benoemde zelf dat hij geen spijt had van zijn keuze om naar Duitsland te gaan en dat hij door deze ervaringen een beter en ouder mens was geworden.⁸⁹ Van Loezeijns moeder vroeg zich af of Van Loevezijn erg was veranderd door wat hij had meegemaakt, maar benoemde tegelijkertijd dat hij sowieso ondervindingen had gedaan die hem later nog van pas zouden komen.⁹⁰ Hoe dan ook gold voor beide mannen dat ze in een totaal andere omgeving kwamen en dat deze zeer waarschijnlijk invloed zal hebben gehad op hoe zij tegen hun positie als student aankeken.

Democratisering van het Corps en Universitas Catholica

De breuk die werd ervaren leidde er vooral toe dat één belangrijk aspect van het dagelijks leven van de student hervormd moest worden; namelijk het Corps. Waar tijdens de oorlog

⁸⁴ G. van Gent, M. Custers, 'Enisus Arces Attigit Igneas' *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:1 (1944) 2.

⁸⁵ H. Schoenmaker, 'Zij, die ons ontvielen' *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:7 (1945) 9 en J. van Haaren 'Bevrijding' *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:7 (1945) 9-10 en S. 'Studenten en de bevrijding' *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:7 (1945) 10.

⁸⁶ B. van Ogtrop 'Herwonnen Vrijheid' *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:7 (1945) 7.

⁸⁷ Maatman, verslag Berlijn Deel I p.9

⁸⁸ Van Loevezijn, brief Ko van Loevezijn (02-07-1943).

⁸⁹ Maatman, verslag Berlijn Deel I p.11, 13 en Maatman, verslag Berlijn Deel II p. 24.

⁹⁰ Van Loevezijn, brief Cornelia van Loevezijn (13-08-1944).

iedereen op zijn of haar manier door de oorlog had geleden en bovendien ook geholpen was door andere lagen van de bevolking, kon het Corps dan nog overeind blijven als een exclusieve groep? Al vanaf 1942 werd er een democratisering van het Corps bewerksteld met een ‘openbrekingscommissie’, die bestond uit professoren, de moderator, Rector-Magnificus (toen nog prof. Theo Rutten), corps- en niet corpsleden. Na de bevrijding begon deze democratisering vorm te krijgen. Het idee was om het collegegeld met zestien gulden te verhogen, maar dat er verder geen contributie nodig zou zijn om lid te worden van het Corps. Daarnaast zou ook de kennismaking minder veeleisend zijn. Dit werd deels ook gemotiveerd door de behoefte aan een *Universitas Catholica*, waarbij de universiteit daadwerkelijk een opleidingscentrum van katholieke intellectuelen moest worden, in plaats van enkel een plek voor katholieke intellectuelen.⁹¹ Naast dat opleidingen meer aandacht aan wijsbegeerte moesten geven, kreeg ook het Corps een nieuwe functie. Behalve ontspanning diende het Corps voor karaktervorming, levensverdieping en zou het een actieve deelname aan het sociale leven in stad en land stimuleren.⁹² Deze elementen sloten aan bij de ervaringen van de studenten tijdens de oorlog.

Dit betekende niet dat de nieuwe voorstellen zonder slag of stoot aangenomen werden. Met name de ouderejaars zaten niet te wachten op een versoepeling van de ontgroening. Wim Lucas had geen moeite met veranderingen, maar een student die zich tot nu toe had laten afschrikken door de ontgroening hoorde wat hem betreft niet bij het Corps thuis en ‘... was of is een overdreven moederskind’.⁹³ Student R. D. voelde weldegelijk iets voor een intensievere samenwerking, meer eenheid en een *Universitas Catholica*. Bovendien moest er ook ruimte komen voor studenten die tijdens de oorlog gingen studeren en die zich dus nog geen onderdeel van de universiteit voelden. De groentijd was echter cruciaal voor hem en hij zag het als een opmaat voor het ‘echte’ leven. De hiërarchie in het Corps werkte juist vormend en hardend. Wellicht kon volgens hem de vorm van ontgroening wel veranderen door meer zelfbeheersing en mensenkennis te gebruiken.⁹⁴

De Witte leek het geneuzel van de oude Corpsleden behoorlijk beu te zijn. Hij beweerde dat in het verleden ongeveer de helft van de studenten lid was van het Corps, waarvan de helft ongeveer actief lid was. De niet-Corpsleden werden met een hautain medelijden ‘de knorren’ genoemd. Hij zag niet in waarom hij als niet-Corpslid zich geroepen

⁹¹ Van Gent, Custers, ‘Enisus Arces Attigit Igneas’, *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:1 (1944) 2-3 en ‘Onze R.K. Universiteit en de toekomst’, *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:2 (1944) 1-5.

⁹² C. Rutten, ‘Het Nijmeegse Studentencorps Carolus Magnus’ *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:13 (1945) 3.

⁹³ W. Lucas ‘Het Nijmeegse Studenten Corps’, *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:3 (1945) 1-3.

⁹⁴ R. D. ‘Het land van de toekomst’, *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:4 (1945) 3-5.

zou moeten voelen om naar de senaat van het Corps te luisteren. Bovendien merkte hij op dat er actieve buiten-Corpsclubs waren, zoals zijn eigen Neerlandici-Club. Ook zij hadden tijdens de oorlog weldegelijk contact met elkaar gehad.⁹⁵ Uiteindelijk lijkt de nieuwe lichterling dit debat te hebben gewonnen; in een terugblik op de oorlog omschreef Herman van Run dat de oorlog voor een mentaliteitsverandering had gezorgd binnen het Corps. Iedereen werd automatisch lid van het Corps en kon zelf bepalen of hij of zij daarin actief werd.⁹⁶ Dit betekende echter niet dat alle problemen met betrekking tot inclusiviteit voor het nieuwe studiejaar waren verholpen.

Voor wie?

Na de bevrijding van Nijmegen en het voorzichtig herstarten van het onderwijs stond ook de vraag centraal of alle teruggekeerde studenten toegang moesten krijgen tot de universiteit. Nijmegen had weliswaar weinig tekenaars gehad, een flink stel had gehoor gegeven aan de arbeidsinzet. Moesten deze studenten weer opgenomen worden in de gemeenschap? De officiële zuiveringsperiode, waarbij het gedrag van studenten rondom de tekenkwesie en Duitsland werden geanalyseerd doormiddel van een zuiveringscommissie, kwam in Nijmegen eind 1944 op gang en had haar hoogtepunt in 1945 en 1946. Vijfenzeventig studenten moesten voor de commissie verschijnen, waarvan tweeënveertig zich daarna meteen weer konden inschrijven op de universiteit.⁹⁷ De zuiveringsprocedure viel niet bij iedereen goed en M. Daniëls uit kritiek op het feit dat mensen die naar Duitsland vertrokken werden vergeven.

⁹⁵ A. de Witte, 'Over 'Het nieuwe Corps' voor Majel Custers' *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:5 (1945) 4-6.

⁹⁶ Van Run, 'Evenveel verhalen als er studenten waren', 16.

⁹⁷ Van der Burgt, 'De Nijmeegse studenten in bezettingstijd', 65.

Ze wilden volgens hem opgenomen worden in de gemeenschap, terwijl ze voor de vijand hadden gewerkt en sommige 's avonds in Duitsland van verschillende amusements hadden genoten.⁹⁸

Daniëls ging nog verder en vond dat juist omdat studenten zich in een bevoorrechte positie bevonden, er geen excuus was geweest om niet onder de arbeidsinzet uit te komen. Het argument wat Maatman en Van Loevezijn aandroegen dat zij allebei hun vaders wilden beschermen, wuifde hij ook weg. 'Wij noemen u de zieligen' was zijn onverbiddelijke oordeel over de Ommengangers.⁹⁹ Vanzelfsprekend met een dusdanig oordeel, kwam er in de *Vox* daarna een weerwoord van student Jan van Haaren. Hij bepleitte dat er überhaupt niets mis mee was om je familie boven je studievrienden te plaatsen, de fout zat hem er vooral in dat ze in een vijandelijke industrie hadden gewerkt. Tegelijkertijd zag hij ook in dat eenmaal in Duitsland de studenten weinig nog aan hun positie konden veranderen. 'Helden zijn zo zeldzaam, dat de historiën er enige noemen van 't stenen tijdperk tot den huidigen dag. Welnu. Is 't een misdaad geen held te zijn geweest'? Hij wees bovendien op de christelijke vergevingsgezindheid die ze niet uit het oog moesten verliezen.¹⁰⁰

Toch bleef de discussie gaande en tegen het einde van het studiejaar kwam F. Haffmans met het voorstel om een eigen zuiveringscommissie binnen het Corps op te zetten. Zelfs wanneer de studenten op burgerlijk niveau door de zuiveringscommissie vrijgesteld waren van enige consequenties, hadden ze nog wel de studentenmaatschappij in de steek gelaten. Het Corps kon een commissie opstellen die ze alsnog kon schorsen. Nu kon iemand zichzelf meteen een actieve rol toebedelen door zich bij het Corps aan te sluiten of de ontgroening te doorlopen.¹⁰¹ Haffmans zal wellicht ook enige moeite hebben gehad met studenten zoals Maatman. Vrij kort na zijn terugkomst werd hij al lid van de Kamercommissie (die zich bezighield met woningruimte voor studenten) en hij leek dus relatief gemakkelijk weer terug in het studentenleven te zijn gestapt.¹⁰² Voor Van Loevezijn is dit niet te achterhalen. Beiden hebben zich naar alle waarschijnlijkheid wel voor de commissie moeten vertonen om hun keuze om naar Duitsland te gaan te verantwoorden.

Een ander aspect wat voor de nodige discussies zorgden was de positie van de vrouw en hoe deze mogelijk was veranderd door de oorlog. De vrouwelijke studenten leken redelijk

⁹⁸ M. Daniëls, 'Open brief aan de mannen van mei', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:5 (1945) 3-4.

⁹⁹ Daniëls, 'Open brief aan de mannen van mei', 3-4.

¹⁰⁰ J. van Haaren, 'Antwoord aan M. J. M. Daniëls', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:6 (1945) 2-3

¹⁰¹ F. Haffmans, 'Dubbel fout! Dubbel berouwd?', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:9 (1945) 7.

¹⁰² 'Valvae Carolina', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:7 (1945) 12.

hun eigen bestaan te hebben binnen de universitaire gemeenschap en op de universiteit was tussen de 20-25% vrouw.¹⁰³ Een deel van deze studenten waren georganiseerd in een aparte groep De Meisjesclub, die schaars van zich liet horen in de *Vox*. Vlak na de bevrijding organiseerden de meisjesstudenten een eigen hulpactie met kleding voor de getroffen Nijmeegse bevolking en gaf De Meisjesclub aan dat zij voor hun club een eigen verdieping of woning wilden hebben voor lezingen, activiteiten en woonruimte, zoals de sociëteit van het mannencorps had.¹⁰⁴ Wanneer zij in verband worden genoemd met het Corps, is dit bijvoorbeeld in de vorm van waardering van het Corps dat de vrouwelijke studenten soep en thee maakten op de sociëteit en zorgden voor een ‘vrouwelijke nuance’ in de mannenmaatschappij.¹⁰⁵

Dat vrouwen dus waren ingezet tijdens de oorlog in verschillende takken van de maatschappij zoals in fabrieken en kantoren, had volgens student S. dan ook geen goede invloed op de samenleving. Hij zag het afbraak doen aan de huwelijksrouw, de huiselijke sfeer en de opvoeding van de kinderen. Hij zag Nederlandse vrouwen er met de interessantere bevrijder vandoor gaan en vroeg zich af waarom de vrouw rookte en dronk; ‘Waarom leeft de vrouw tegenwoordig zo onvrouwelijk?’. Hij vreesde dat hierdoor ook het moraal van de man zou dalen.¹⁰⁶ Jan van Haaren ging hier tegenin en opperde dat juist de man de spiegel voor de vrouw was. Prostitutie, losse versierpogingen en echtscheiding waren allemaal uitingen van het gedrag van de man. Hij veronderstelde dat de mannen die een slecht voorbeeld gaven, hadden geleid tot ‘onvrouwelijk’ gedrag bij vrouwen. Bovendien benadrukte hij dat er ook veel goede vrouwen waren (waaronder ook zijn eigen lief).¹⁰⁷ De artikelen zullen ongetwijfeld tot discussies hebben geleid zowel bij de vrouwelijke als mannelijke studenten, maar mogelijk zijn deze vooral apart van elkaar gevoerd.

Na het breukmoment in 1943, voelden de studenten als geheel dat hun dagelijks leven aangepast moest worden doordat zij tijdens de oorlog met andere lagen uit de samenleving in contact waren gekomen. Dit werd vooral geuit in een behoefte aan inclusiviteit en een maatschappelijk meer betrokken rol als student. Hierdoor wilde een deel van de studenten het

¹⁰³ Brabers, *Proeven van eigen cultuur*, 214.

¹⁰⁴ L. Coenders, ‘Aan de meisjesstudenten van alle universiteiten’, *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:2 (1944) 6-7 en L. Coenders, M. de Sain, ‘Toelichting voor de leden van De Meisjesclub’, *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:3 (1945) 3.

¹⁰⁵ J. L., ‘Terugblik’, *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:6 (1945) 5-6 en J. L. ‘Afscheid van Anneke van der Grinten’, *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:8 (1945) 1-2.

¹⁰⁶ S., ‘Niets is een verschrikkelijk woord’, *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:9 (1945) 2.

¹⁰⁷ J. van Haaren, ‘Om der hoffelijkheid en der waarheid wille’, *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:9 (1945) 2-3.

katholieke karakter van de universiteit prominenter maken en hervormingen binnen het Corps. Tegelijkertijd zorgde dit voor de nodige discussies over de mate van toegankelijkheid op het gebied van Ommengangers, maar ook de aspecten zoals de ontgroening en de mogelijk veranderde rol van de vrouwelijke student. Hierbij dient gemeld te worden, dat het niet meer te achterhalen is of bijvoorbeeld Haffmans en Daniëls daadwerkelijk zo kritisch waren op Ommengangers als zij zich in de *Vox* uitten. Wellicht hoopten zij dat er een discussie op gang kwam of wilden ze zichzelf daadkrachtig neerzetten. Bovendien konden achter deze opvattingen motieven meespelen die niet werden opgeschreven in hun opinieartikel. Dit geldt ook voor de overige behandelde discussies. Wederom lieten vooral studenten zich horen die intensief betrokken waren bij het universitaire leven, tegelijkertijd bleek dat studenten, of zij nu in Duitsland of in de onderduik waren gegaan, verandering als iets noodzakelijks zagen.

Conclusie

In dit onderzoek is gepoogd een beter beeld te schetsen van het dagelijks leven van studenten aan de Katholieke Universiteit Nijmegen tijdens de Tweede Wereldoorlog na haar sluiting op 11 april 1943 als gevolg van de loyaliteitsverklaring. Uit het onderzoek is gebleken dat de groepen uiteen vielen tussen studenten die naar Duitsland gingen en studenten die in Nederland bleven en ondergedoken zaten. Tussen deze groepen, maar ook binnen de groepen zelf, was de variatie in het dagelijks leven groot. In Nederland gingen studenten soms door met studeren, werken, in het verzet of zaten zij de oorlog uit. Bovendien was er met behulp van repetitoren ook voor aankomende studenten de mogelijkheid om de studie reeds op te pakken. In Duitsland verschilde voor Maatman en Van Loevezijn het werk, de locatie en activiteiten buiten de fabriek geregeld, aan de andere kant zorgden factoren als geloof en het 'student zijn' voor houvast. Toch kwamen de verschillende ervaringen samen in de breuk die studenten voelden, grotendeels doordat zij in contact waren gekomen met andere lagen van de bevolking. Dit leidde tot vele debatten over toegang tot de universiteit, het katholieke karakter van de universiteit en de toekomst van het Corps.

In navolging van *Alltagsgeschichte*, heft dit onderzoek een brede groep studenten in kaart gebracht en hun eigen ervaringen centraal gesteld. De individuele verhalen van een student die werkte op het platteland, zich verdiepte in het pootrecht of in Duitsland na zijn werk naar de film ging, geven een completer beeld van hoe de oorlog daadwerkelijk voor deze studenten was. Hierdoor werd enerzijds zichtbaar dat alle onderzochte studenten ingrijpende veranderingen in hun dagelijks leven hadden, maar werd ook de focus van verzet of slachtofferschap verlegd naar een algemenere beleving. Blom benadrukte daarnaast dat de context van een universiteit invloed kon hebben op de handelwijze van een universiteit en studenten tijdens de oorlog, daaraan kan worden toegevoegd dat deze ook invloed had op hoe de oorlog werd ervaren. De studenten in Duitsland wisten met de nodige inspanningen de Heilige Mis bij te wonen in hun lokale katholieke kerken en onderduikstudenten grepen het katholicisme aan om na de oorlog een actievere rol in de samenleving te bekleden. Niet voor niets hadden studenten tijdens de verwerkingsperiode na de bevrijding de behoefte aan katholieker onderwijs en streefden zij naar een *Universitas Catholica*.

Dit onderzoek heeft zich vooral gefocust op rechtenstudenten en zoals eerder benoemd hebben ook de vrouwelijke studenten die hier sporadisch aan bod komen een deels afwijkend verhaal. Door middel van meer onderzoek naar professoren, individuele studenten, maar

bijvoorbeeld ook clandestiene groepen die Ommengangers probeerden terug te halen, kan een completer beeld worden geschetst. Een vergelijkend onderzoek met andere universiteiten kan ook achterhalen of bepaalde aspecten van het dagelijks leven of ervaringen uniek waren voor de Katholieke Universiteit Nijmegen. De studenten van de Katholieke Economische Handelsschool in Tilburg zullen wellicht grotendeels dezelfde ervaringen hebben gehad, terwijl studenten uit Delft als niet-katholiek en stakingsgezind, maar tegelijkertijd met veel tekenaars en Ommengangers, mogelijk duidelijke verschillen kenden. Toch geeft dit paper al een duidelijke indruk hoe het dagelijks leven voor een groot deel van de studenten er na de loyaliteitskwestie uit zag.

Bibliografie

Voorblad:

Quote: R. D. 'Het land van de Toekomst', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:4 (1944), waarin student R. D. terugblijkt op een studentikoos ontgroeningsnummer, wat spreekt over een duister verleden en een nieuwe toekomst. Door de oorlog heeft dit nummer voor hem een andere betekenis gekregen. De oorlog heeft hem en de studenten in die zin 'ontgroend'.

Afbeelding: Galafeest ter ere van de oprichting van het dispuut Parcival, vervaardiger onbekend, Nijmegen, 10-04-1943, Dagblad de Gelderlander Nijmegen.

Illustratieverantwoording:

Afbeelding 1: n.v.t.

Afbeelding 2: Tekening uit oorlogsdagboek Ko van Loevezijn, Ko van Loevezijn, Brandenburg an der Havel, 03-07-1943, Familiearchief Ko van Loevezijn.

Afbeelding 3: Opvoering van het bevrijdingsspel door Nijmeegse studenten met een persiflage op de Duitse bezetters / bezetting tijdens de feesten ter gelegenheid van de bevrijding, fotopersbureau Gelderland, Nijmegen, xx-05-1945, Fotocollectie Regionaal Archief Nijmegen.

Primaire bronnen:

Katholiek Documentatie Centrum

Archief B.H.D. Hermesdorf (160), inv.nr. 114 Stukken betreffende correspondentie met (ex)studenten 1942-1948:

Brief M. van de Avoirt (23-04-1943).

Brief J. Boeren (26-09-1943).

Brief R. Dahmen (26-08-1943)

Brief W. Dassen (23-08-1943).

Brief H. Dirks (24-04-1943).

Brief A. Greebe (24-02-1944).

Brief A. Greebe (10-03-1944).

Brief B. Hermesdorf (24-05-1943).

Brief B. Hermesdorf (05-10-1943).

Brief S. Huijben (20-09-1943).

Brief F. Klaver (17-08-1945).

Brief H. Oosterzee (10-09-1945).

Brief B. Vrijdag (datum onbekend).

Brief B. Vrijdag (23-07-1943).

Brief Onbekend (14-04-1944).

NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies

Archief Europese dagboeken en egodocumenten (244), inv.nr. 2008 Maatman F.P.I., verslag Berlijn (1944) Deel I p. 1-14 en Deel II p. 1-27.

Vox Carolina (in bezit van Universiteitsbibliotheek Radboud Universiteit)

Coenders, L., 'Aan de meisjesstudenten van alle universiteiten', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:2 (1944) 6-7.

Coenders, L., De Sain, M., 'Toelichting voor de leden van De Meisjesclub', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:3 (1945) 3.

Daniëls, M., 'Open brief aan de mannen van mei', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:5 (1945) 3-4.

Gent, van G., Custers, M., 'Enisus Arces Attigit Igneas' *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:1 (1944) 2.

Haaren, van, J., 'Antwoord aan M. J. M. Daniëls', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:6 (1945) 2-3.

Haaren, van, J. 'Bevrijding' *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:7 (1945) 9-10.

Haaren, van, J., 'Om der hoffelijkheid en der waarheid wille', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:9 (1945) 2-3.

Haffmans, F., 'Dubbel fout! Dubbel berouwd?', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:9 (1945) 7.

Lucas, W., 'Het Nijmeegs Studenten Corps', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:3 (1945) 1-3.

Michels, J., 'De student en de gemeenschap', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* (15:8), 3-4.

Ogtrop, van, B., 'Herwonnen Vrijheid' *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:7 (1945) 6-7.

Rutten, C., 'Het Nijmeegse Studentencorps Carolus Magnus' *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:13 (1945) 3.

Schoenmaker, H., 'Zij, die ons ontvielen' *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:7 (1945) 9.

Witte, de, A., 'Over 'Het nieuwe Corps' voor Majel Custers' *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:5 (1945) 4-6.

J. L., 'Terugblik', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:6 (1945) 5-6.

J. L. 'Afscheid van Anneke van der Grinten', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:8 (1945) 1-2.

R. D. 'Het land van de toekomst', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:4 (1945) 3-5.

S. 'Studenten en de bevrijding' *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:7 (1945) 10.

S., 'Niets is een verschrikkelijk woord', *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:9 (1945) 2.

Diverse auteurs, ‘Tussen Mei 1940 november 1944’, *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:1 (1944) 4.

Diverse auteurs, ‘Onze R.K. Universiteit en de toekomst’, *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:2 (1944) 1-5.

Diverse auteurs, ‘Valvae Carolina’, *Nijmeegsch Studentenweekblad Vox Carolina* 15:7 (1945) 12.

Familiearchief Van Loevezijn

Oorlogsdagboek Ko van Loevezijn (1943-1945) p. 1-13.

Persoonlijke correspondentie, brief Cornelia van Loevezijn (16-07-1944).

Persoonlijke correspondentie, brief Cornelia van Loevezijn (13-08-1944).

Persoonlijke correspondentie, brief Gerardus van Loevezijn (02-07-1944).

Persoonlijke correspondentie, brief Ko van Loevezijn (12-05-1943).

Persoonlijke correspondentie, brief Ko van Loevezijn (15-05-1943).

Persoonlijke correspondentie, brief Ko van Loevezijn (19-05-1943 Deel I).

Persoonlijke correspondentie, brief Ko van Loevezijn (21-06-1943).

Persoonlijke correspondentie, brief Ko van Loevezijn (02-07-1943).

Persoonlijke correspondentie, brief Ko van Loevezijn (22-11-1943).

Persoonlijke correspondentie, brief Ko van Loevezijn (23-07-1944).

Persoonlijke correspondentie, brief Ko van Loevezijn (27-08-1944).

Secundaire literatuur:

Baggerman, A. en Dekker, R., ‘“De gevaarlijkste van alle bronnen” Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven’, *TSEG - The Low Countries Journal of Social and Economic History* 1.4 (2004) 3-22,

Blase, F.W., *Studenten onder bezetting* (Amsterdam 1946).

Blom, J. C. H., ‘Verzet als norm’ *Maatstaf* 7 34 (1986) 20-27.

Bosmans, J. en Brabers J., e.a. *Tot hier en niet verder. De RK Universiteit in oorlogstijd* (Nijmegen 1993).

Brabers, J., *Proeven van eigen cultuur. Vijfenzeventig jaar Katholieke Universiteit Nijmegen 1923-1998. Deel I 1923-1960* (Nijmegen 1998).

Bulten, C., e.a., ‘Studeren in Nijmegen voor, in en na de oorlog’, in: *Meesterlijk Nijmegen. Lustrumbundel ter gelegenheid van het 90-jarig bestaan van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Radboud Universiteit Nijmegen* (Den Haag 2013), 53-63.

Highmore, B., *The Everydaylife Reader* (Londen 2002).

Jong, de, L., *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. 1939-1945, deel VI* (Den Haag 1975).

- Jong, de, L., *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. 1939-1945, deel VII* (Den Haag 1976).
- Kemperman, J., *Oorlog in de collegebanken. Studenten in verzet 1940-1945* (Amsterdam 2018).
- Leeuw, van der, A. J., 'De universiteiten en hogescholen' in J. J. Bolhuis, C. D. J. Brandt, H.M. van Randwijk en B. C. Slotemaker eds., *Onderdrukking en Verzet: Nederland in oorlogstijd, deel 3* (Arnhem 1950) 301-337.
- Lüdtke A., ed., *Alltagsgeschichte: Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen* (Frankfurt 1989).
- Run, van, H., 'Evenveel verhalen als er studenten waren', *Kuzien. Kwartaalblad van de Katholieke Universiteit Nijmegen* 37 (1993) 12-16.
- Savenije, L., *Collaboratie en verzet. Een stad in oorlogstijd* (Nijmegen 2018).
- Steege, P., Bergerson, A. S., Healy, M. en Sweatt, P. E., 'History of the Everyday Life: A Second Chapter', *The Journal of History* 80:2 (2008) 358-378.
- Tynbergen, M., 'Lustrum-tentoonstelling over de (R)KUN in oorlogstijd. Tot hier en niet verder', *Kuzien. Kwartaalblad van de Katholieke Universiteit Nijmegen* (37) 1993.
- Werkman, E., De Keizer, M. en Van Setten G. J., '*Dat kan ons niet gebeuren...*' *Het dagelijks leven in de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 1990).
- Wijk, van, G. *De illegale repatriëring van Nederlandse studenten vanuit Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog, in het bijzonder vanuit Berlijn* (Bennekom 2000).